

ПАТРИЈАРХ СРПСКИ ПАВЛЕ

ДА НАМ БУДУ ЈАСНИЈА НЕКА ПИТАЊА НАШЕ ВЕРЕ

XXI - Како се треба клањати непосредно пре причешћивања?

ПИТАЊЕ: Неки свештеници, непосредно пред Причешће, клањају се једни другима и присутнима у олтару, молећи опроштај, док други то не чине. Но и они који се клањају, не клањају се сви у исто време, нити на исти начин.

Постоје ли, о тако важном моменту Свете Литургије, одређена упутства и прописи којих би се требало сви да држе?

ОДГОВОР: Светим Причешћем верни остварују најприснију заједницу и јединство са Сином Божјим, постају „сателесници“ с Њим. Јасно је да се Њему, Који је „Цар мира“ и „Мир наш“¹, Који нам даје и оставља мир Свој, и по Васкрсењу поздравља са „Мир вам“², не може прићи ако се најпре не измиримо са својим ближњим. Кад је за приношење старозаветних жртава Христос наредио: „Ако принесеш дар свој жртвенику, и онде се сетиш да брат твој има нешто на тебе, остави онде дар свој пред жртвеником и иди и прво помири се с братом својим, па онда дођи и принеси дар свој“³, колико више заповест о миру важи за приношење новозаветне жртве Тела и Крви Његове! У томе смислу опомиње нас и апостол Павле: „Тежите за миром са свима“; „Колико до вас стоји, мир имајте са свима људима“, „јер на мир нас је позвао Бог“⁴.

Све ово односи се, како на верне, тако особито на свештенике. Стога из старине у Службеницима, на почетку Проскомидије, ставља се оваква опомена: „Свештеник који хоће да изврши Свету Тајну, дужан је најпре да буде измирен са свима, и да нема ништа против кога и, колико је могуће, да чува срце од рђавих помисли.“⁵ Исти пропис налазимо и у многим грчким, као и нашим рукописима, па и у садашњем Службенику.

У средини Литургије, ђаконовим позивом: „Возљубим друг друга...“, Света Црква позива све да једни другим даду целив мира, како би у једномислију исповедили веру у Свету Тројицу и принели „жртву хвале“. У старој Цркви сви присутни су целив мира вршили видљиво, доцније, због насталих нереда, само унутрашње, у мислима, док су свештенослужитељи и данас, према прописима у нашим Службеницима и Архиепископским чиновницима, обавезни да целив мира чине на видљив начин: „Ако буде два или више свештеника“, вели се ту, „то и они сви целивају свете (Дарове) и један другог у рамена; старији говоре: „Христос посредје нас“, а целивани одговара: „И јест и будет.“ Тако исто и ђакони, ако их буде два или

три, целивају сваки свој орар, онде где је знак крста, и један другог у рамена, говорећи исто што и свештеници.“

Назад, пред Причешће, после разламања Агнеца и уливања теплоте, у Службенику се вели да ђакон, прилазећи на свештеников позив, „чини смерно поклон, молећи опроштај“. Тако се вели и у преводу Свете Литургије почившег епископа бачког Иринеја.⁶ Да овако поступају и остала свештена лица, у Службенику се не казује, али се казује у Архиепископском чиновнику: „Епископ, пошто раздели честицу „Христос“ на потребан број делова, „творит прошченије со сослужитељи“.“⁷ У Иератикону који је издала Грчка црква 1962. године има такође упутство јереју да, приступајући Причешћу, моли опроштај од ђакона; затим у преводу Литургије Светог Јована Златоуста од доктора Јустина Поповића, а такође у бугарском Службенику издања Светога Синода 1928. године.

У нашим старим рукописним Службеницима налази се такво упутство много детаљније и јасније. Тако у дечанском рукопису број 122 из XIV-XV века стоји: „јереј же сатвор ка диакону поклоњеније и проштеније испрош, вазимајет једину чест светаго хлеба и разделив ју на двоје... глаголет малми (=тихо) диакону: „Приступи.“ Диакон же убо приступаљ творит метаније са васаким благоговенијем, просе проштенија и сице приходит.“ Исти поступак налазимо и у другим нашим рукописима од XVI до XVII века.⁸

У грчким млађим рукописима казује се исто.⁹ Најстарији грчки рукопис у коме се налази текстуално исти пропис, са нашим рукописима, то јест да ђакон и свештеник треба да траже опроштење пред Причешће, јесте наведени ватопедски рукопис Филотејевог Диатаксиса из 1354.-1376. године.¹⁰ Неће требати много домишљања за закључак да је у наше рукописе овај пропис доспео из Диатаксиса патријарха Филотеја.¹¹

Прописе о тражењу опроштаја пред Причешће наводе и поједини литургички писци, руски и наши. Тако архиепископ Венијамин вели: „Приступајући Причешћу, ђакон моли опроштај од свештеника. На исти начин и сваки мирјанин који жели да прими Причешће клања се присутнима и тајно или наглас говори: „Опростите ми!“ А на то, побуђени хришћанском љубављу, сви му одговарају: „Бог да ти опрости!““¹² Професор Керн вели за свештеника и ђакона: „Затим се они клањају један другом и оним који стоје у олтару...“¹³ Слично налазимо код Аљексија Маљцева, Булгакова, Никољског, епископа Мелентија, професора Мирковића.¹⁴

Што се тиче начина на који се опроштење треба тражити, већ смо видели из изнетих навода, како у рукописима тако и код литургичких писаца, да је поступак код свих углавном исти: смирено се клања у правцу саслужитеља и присутних у олтару. Реч је овде о малом поклону. У рукопису митрополита Кипријана с краја XIV века, вели се: „Свјашчник же створ мал поклон (=учинивши мали поклон) к диакону, и прошченија испросив, пријемљет част свјатаго хљеба и разделив тују на двоје...“ Помињући пак, даље ђакона и његово тражење опроштаја од свештеника, овде се вели: „Диакон же приступив, створит поклон једин, не до земљи, со всјаким благоговенијем просја прошченија...“¹⁵ Најпре ће бити да овај израз значи да ђакон не треба да чини велико метаније, јер се у рукописима на том месту вели да ђакон „чини метаније свештенику“¹⁶, не објашњавајући поближе какво, па, можда, да се не би помислило „велико“, до земље, овде се опомиње „не до земљи“, то јест, да овај израз значи исто што и мали поклон.¹⁷

Поред малог поклона, опроштење се тражило и речима. Из старијих рукописа не може се закључити шта се говорило. У њима кратко стоји, као што је изнето: „И проштеније испрош“, или „И потраживши опроштај“. Но већ у грчком пергаментном свитку Есфигменске библиотеке из почетка XIV века (1306. године) наводе се ове речи: „Опрости ми, Владико свети.“¹⁸ У неколико других грчких рукописа од XVI до XVIII века, говори јереј ђакону: „Опростите ми, брате!“ А ђакон њему: „Опрости ми, Владико, грешном!“¹⁹ Један рукопис наведен код Гоара, и један париски кодекс из XV века²⁰ наводе да јереј говори: „Брате и саслужитељу, опрости ми грешном!“ А ђакон: „Благослови Владико! Опрости ми грешном.“ Јереј је на ово одговарао: „Бог да ти опрости!“ Савремени рускословенски Службеник уопште не наводи речи за тражење опроштаја, бугарски из 1928. године наводи ове: „Опростите ми, оци и братије, и помолите се за ме грешног.“ У преводу Свете Литургије доктора Јустина Поповића говори свештеник ђакону или саслужитељима: „Брате и саслужитељу, опрости (или опростите) мени, недостојном свештенику“, као што је и у грчком Иератикону од 1962. године.

Сличне речи наводе и литургички писци: „Опростите ми“ (архиепископ Венијамин); „Благословите, оци свети.“²¹ Најопширније молбу опроштаја наводе Булгаков, Каспар Керн и Маљцев. Они веле да свештеници тада говоре ону формулу која се налази на крају свакодневне полуноћнице: „Опростите ми, оци и братије, све што згреших делом, речју и мислима и свима мојим чувствима.“²²

У суштини све ове речи имају исти смисао и зависи од свештеника које ће у датом моменту употребити. Главно је да буду од срца, са искреном жељом за миром са свима. Ако би ме неко упитао, сматрам да је најприкладније рећи кратко: „Опростите, оци и братије!“

У погледу времена, кад свештенослужитељи треба да траже опроштење пред Причешће, сматрам да је и то јасно одређено како у прописима старих рукописа и у савременом Службенику, тако и код наведених литургичких писаца. По рукописним Службеницима, свештеник тражи опроштење пре поделе честице „Христос“ на потребан број делова за Причешће свију свештенослужитеља који служе. Према Архијерејском Чиновнику пак, и појединим писцима, после поделе честице „Христос“ (на пример код Булгакова, Маљцева, епископа Мелентија), али у сваком случају пре но што узму део честице „Христос“ ради самог Причешћа.²³

Није, дакле, правилан поступак оних свештеника који, пошто даду ђакону честицу Светог Хлеба и сами је узму, тек онда моле опроштај обојица и клањају се с Телом Христовим у руци. Да је такав поступак погрешан, убеђује нас како историјско разматрање поступања у старини, тако и сама логика ствари. Пре свега, Господ наређује, кад се већ пришло олтару, треба и у том моменту оставити жртву да би се измирили са увређеним. С друге стране, несагласно је с бесконачним величанством Цара над царевима, Кога смо примили у руке, да сву своју пажњу не усредсредимо на Њега, неизмериву цену Његове љубави коју нам је указао и свагда указује, него да очи тела и душе скрећемо у страну, Његовим слугама. Расудимо, како то изгледа кад, држећи Њега у рукама, упућујемо поклон не Њему, Богу, него изнад Њега, клањамо се људима! Јесте да то не чинимо због других разлога, него због поштовања Његове заповести о миру са свима. Али време и околности у којима извршујемо ту заповест – не одговара. Требало је то учинити раније. Овако, изабрани моменат је најблаже речено, неподобан.

Сагледавши још једном све што је овде изнето, можемо са Сергејем Булгаковим рећи: „Обичај оних свештеника који се пред Свето Причешће клањају заслужује одобравање, „зато што очигледно показују искрену жељу... да се причесте Светим Тајнама у миру са свима.“²⁴

Ово клањање и мољење опроштаја служећи свештеници треба да чине непосредно пред дељење честице „Христос“, или одмах после тог дељења (а ђакони, приступајући да приме Свето Тело). Никако, пак, пошто већ узму божанствено Тело у руке да се с њим окрећу и клањају икоме. Него, пригнувши главу рукама, у којима држе Цара над царевима, да усредсреде сву пажњу само на Њега и молитву Њему.

Гласник, децембар 1974.

НАПОМЕНЕ:

¹ Исаија 9, 6; Галатима 2, 14.

² Јован 14, 27; Лука 24, 36; Јован 20, 19, 21, 26.

³ Матеј 5, 23.

⁴ Јеврејима 12, 14; Римљанима 12, 18; 1. Коринћанима 7, 15.

⁵ Диатакис патријарха Филотеја, грчки рукопис манастира Ватопеда бр. 133 из 1354.-1376. године, у Красносељцев, Материјали дља историји чинопосљедованија литургији Свјатаго Иоана Златоустаго, Казањ 1889, страница 36.

⁶ Недеља Свете Педесетнице, Ујвидек 1942, страница 330.

⁷ На Пређеосвећеној Литургији, у Архијерејском Чиновнику, по уливању теплоте, вели се: „Таже Архијереј творит прошченије со сослужитељи“, а затим „взем свјатих тајин једину частицу... молитсја по обичају: Вјерују Господи и исповједују...“ Исто овако налази се и у рукописном Архијерејском Чиновнику. који је 1686. године преписао Христифор Рачанин: „По сем светитељ пријем проштеније са свештеники, и пријемљет чест светаго хлеба...“ Музеј СПЦ, бр. 252. Такође и у Архијерејском Чиновнику Пећке Патријаршије бр. 21 из XVII века и бр. 55 из 1716. године.

⁸ На пример Дечанском бр. 123, бр. 130; Музеја СПЦ бр. 227; Манастир Свете Тројице код Пљеваља бр. 114, сви из XIV века; Дечанском бр. 125, бр. 126 (Архијерејски Чиновник), бр. 132; СПЦ бр. 108; Манастир Свете Тројице бр. 60, бр. 67, бр. 86, Службеницима из штампарије Божидара и Винћенца Вуковића (из 1519. и

1554.) из XVI века; Музеја СПЦ бр. 4, страница 252 и Збирке професора Грујића бр. 50 из XVII века. Код професора Трембеласа у једном рукопису из XVIII века: „Прилазећи ђакон чини смерно метаније, молећи опроштај. А слично чини и јереј њему метаније.“ У девет других из XVI, XVII и XVIII века: „А свештеник, клањајући се ђакону и тражећи опроштај, говори: „Опрости ми, брате...“ И пришавши, ђакон чини поклон свештенику, са сваком смерношћу моли опроштај говорећи: „Опрости ми, господару, грешном.““ (Е трис литургие, Атина 1935, странице 138, 139).

¹⁰ Налази се, али само за ђаконе, сличан пропис у рукописном Евхологиону Патријаршијске библиотеке у Јерусалиму бр. 362 из XIV века: „А ђакони, најпре отишавши у један крај олтара и потраживши и примивши опростење један од другог, па укрстивши своје ораре, прилазе и они и причешћују се Светим Хлебом и Светим Путиром“ (Аљексеј Дмитријевски, Евхологија, Кијев 1901, страница 316).

¹¹ У овом рукопису Диатаксиста, у другим грчким и многим нашим рукописима налази се једна интересантна појединост о томе како је свештеник тада узимао честицу Светог Хлеба за себе, а како је другу давао ђакону. Наводимо је према нашим рукописима: „Пошто је потражио опроштај од ђакона, свештеник „вазимајет једину чест Светаго (Хлеба) и разделив ју на двоје и једину убо чест сам пријемљет и држит ва нутар длани десније руки. Другују же вазам трети прсти тојежде руки глагољет малми (=тихо) диакону: „Приступи...““ Овако стоји у дечанским рукописима бр. 122, 123, 125, 126, 129, 130, 132, 134; Музеја СПЦ, бр. 4, 108, 117, 214, 227, 238 и бр. 50 Збирке професора Грујића; Манастир Свете Тројице код Пљеваља; бр. 60, 67, 86, 106, 110, Службенику Божицара и Винћенца Вуковића из 1519. и 1554.; такође у девет рукописа, од XVI до XVIII века које наводи професор Трембелас, наведено дело, страница 138.

Свештеник, дакле, није најпре давао честицу Светог Хлеба ђакону, па онда узимао за себе, као што бива данас, и као што наводе неки рукописи у старини (на пример пергаментни свитак Синајске библиотеке бр. 1020 из XII-XIII века; рукопис бр. 986 из XV века исте библиотеке - Дмитријевски, наведено дело, странице 145, 613 – као и Филотејев Диатаксист код Гоара, страница 66), него је у десну руку узимао најпре честицу за се, и двама прстима (малим и домалим) притегнувши је уз длан, с остала три прста узимао други део честице „Христос“ и давао ђакону.

Разлог за настанак оваквог поступка мислим да је у томе што се сматрало да примање Светог Хлеба треба да иде по реду: од вишег чина нижем, а не обратно. Пошто се у рукопису Евхологиону Патријаршијске библиотеке у Јерусалиму бр. 362, из XIV века, сличан поступак наводи при служењу патријарха (то јест да патријарх не узима сам себи честицу Светог Хлеба, него му је даје новорукоположени или најстарији служећи епископ. „А он (=патријарх), узевши је трима прстима десне руке и притиснувши уз длан, осталим двама прстима узима другу честицу и даје њему (=новорукоположеном или најстаријем епископу)“, вероватно да се он појавио најпре у патријарашком служењу, па одатле прешао даље, на служење свештеника и ђакона. Но ова се пракса није могла пренети у целу Православну Цркву и дуго одржати, због осећања да се давањем честице Светог Причешћа најпре ђакону свештеничко достојанство нимало не унижава, него напротив, показивањем смирења, пре уздиже: поготово што и ђакон, из истог разлога, може мало причекати и не причестити се раније од свештеника. Друго, што при померању руке и давању честице ђакону има много могућности да од честице притиснуте с два или три прста, и то уз длан окренут наниже, испадне која мрвица Светог Хлеба. И треће, што се на овај начин поступа веома недолично са Светим Причешћем, и то из побуда пре гордости и уздицања, него смиревања. У нашим рукописима, овакав начин причешћивања иза XVI века налази се ретко.

¹² Новаја Скрижаљ, Санкт Петербург 1908, странице 235-236.

¹³ Евхаристија, Париз 1947, страница 315.

¹⁴ Литургикон, Берлин 1902, странице 146-147; Настољнаја књига, Кијев 1913, страница 795; Пособије, Санкт Петербург 1900, страница 454; Правилник II, Зајечар 1907, странице 100, 115; Литургика II, Београд 1966, страница 113.

¹⁵ Красносељцев, Свједјенија о њекоторих рукописих ватиканској библиотеки, Казањ 1885, странице 189, 190.

¹⁶ Грчки рукопис Диатаксиста патријарха Филотеја, као и остали наведени код Трембеласа, и наши наведени рукописи.

¹⁷ Није немогуће да се овим изразом уствари поближе објашњава да „мал поклон“, обојица, свештеник и ђакон, треба један другом да чине „не до земљи“. Пошто се мали поклон вршио сагибањем главе, док се не дође руком до земље, то ће према наведеном бити да при клањању једних другима треба само приклонити главу, али не тако дубоко да се руком дође до земље, као што чинимо клањајући се пред

Светим Причешћем, Светим иконама и тако даље. Према томе, као и према наредби да се ђакон и свештеник, кадећи мало поклоне братији, као и они њима, излази да постоје три врсте поклона: велики, где се падало на земљу додирујући је рукама, коленима и главом; мали поклон, као што рекосмо, сагибањем главе, док се не дође руком до земље, и још мањи, сагибањем главе „руком не до земље“.

¹⁸ Дмитријевски, наведено дело, страница 268.

¹⁹ Трембелас, наведено дело, страница 139.

²⁰ Трембелас, наведено дело, страница 143.

²¹ Епископ Мелентије, наведено дело, страница 115.

²² Булгаков, наведено дело, страница 795; Керн, наведено дело, 315; Маљцев, наведено дело, страница 147.

²³ Једино према поретку који излаже грчки рукопис Ватиканске библиотеке бр. 1213 из XVI века, изгледа да је свештеник најпре узимао честицу Светог Хлеба у руку, прочитао молитву „Верујем и исповедам...“, па онда тражио опроштење. Но могуће је да се ту само износи уопште шта треба свештеник да чини, без намере да се изнесе поредак следовања појединих поступака. На то указује уопштени начин казивања за Причешће Светом Крвљу: „Онда тако тражи опроштење и причешћује се Светим Хлебом, такође и Светим Путиром“, и потпуно ћутање о ђакону кога је дотле помињао (Красносељцев, Свједјенија, страница 136).

²⁴ наведено дело, страница 795.

